

С. І. Коваленко

Пріоритети розвитку сврорегіону «Нижній Дунай»: кластерні ініціативи

Систематизовано теоретичні положення та методологічні підходи до формування виробничих кластерів в рамках регіональної промислової політики Українського Придунав'я. Досліджено сутність та внутрішні взаємозв'язки транскордонного кластера як фактора збільшення конкурентоспроможності сврорегіону «Нижній Дунай» в умовах посилення інтеграційних процесів та необхідності підвищення ролі периферійних регіонів в рамках транскордонного співробітництва. Визначені стратегічні пріоритети просторового розвитку нових форм транскордонної кооперації у контексті регіональної політики Євросоюзу.

Ключові слова: сврорегіон, інтеграція, підприємницькі мережі, транскордонний ринок, кластер, транскордонні кластерні системи, конкурентоспроможність.

Вступ. У зв'язку з активізацією економічного співробітництва країн – членів ЄС, прикордонні регіони стають зонами кооперації національних господарств, а планування регіонального просторового розвитку – новим напрямком європейської регіональної політики. В умовах глобальної нестабільності, фактором економічної безпеки і конкурентоспроможності виступає не стільки динаміка обсягу виробництва і наявність природних ресурсів, скільки відповідальна глобальним викликам територіальна концентрація економічної діяльності.

Останні хвили розширення Європейського Союзу в контексті трансформації структурних пріоритетів та глобалізації світової економіки, викликають необхідність пошуку підходів до адаптації транскордонного регіонів до нових викликів, насамперед у плані зростання їх конкурентоспроможності. В умовах напрямки вектора економічної інтеграції європейських держав, у зовнішній політиці України відбулися істотні зміни, які вимагають розробки економічної стратегії в регіональному аспекті. Розвиток Сврорегіону «Нижній Дунай» має на меті вирішення наступних завдань: досягнення гармонійного і збалансованого розвитку економічної діяльності в прикордонних регіонах наших країн; вирішення низки питань і проблем в сфері охорони навколишнього середовища; забезпечення відповідного рівня зайнятості

© С. І. Коваленко, 2014.

і соціального захисту населення; поліпшення якості життя в наших регіонах; здійснення кроків з інтеграції транспортної інфраструктури між країнами – учасницями «Нижнього Дунаю» в єдину мережу європейських транспортних коридорів; формування єдиного культурного простору в Придунав'ї; рішення проблем з ліквідації наслідків стихійних лих і техногенних катастроф. Інтеграція України, Румунії та Республіки Молдова в європейські структури потребує розробки та реалізації такої моделі взаємовідносин регіонів різних країн, яка відповідала б принципам регіональної політики Європейського Союзу, сприяла становленню нових форм співпраці у форматі «регіон – регіон» [1, с. 4].

Аналіз останніх досліджень. Ще в кінці XIX ст. А. Маршалл одним із перших обґрунтував переваги кластерної теорії [2]. Основоположником сучасної концепції кластеризації та її впливу на формування конкурентних переваг є М. Портер [3, с. 162].

Майкл Портер в роботі «Конкурентна перевага націй» приходять до наступного висновку: «...при розробці інвестиційної політики перехідні економіки мають прагнути розвивати взаємозалежні промислові кластери на основі базових і допоміжних галузей». Підхід до оцінки конкурентоспроможності регіону можна сформулювати, спираючись на концепцію конкурентоспроможності країни, запропоновану М. Портером.

Проблемам розвитку форм та інструментів транскордонного регіоналізму на основі квазіінтеграції в умовах розвитку нового технологічного укладу і нових викликів глобальної нестабільності присвячені роботи вітчизняних економістів: Б. В. Буркинського, М. П. Войнаренка, В. М. Геєця, М. І. Долішнього, В. С. Кравціва, Н. А. Мікули [5-7], Ю. В. Макогона, В. М. Осипова, С. І. Соколенка, Філіппової С. В., та ін., в яких досліджені різні аспекти розвитку інноваційних форм мережевої взаємодії, в тому числі, обґрунтовані стратегії економічного зростання в світлі проблем європейської інтеграції України. У наукових працях цих учених визначено теоретико-методологічні аспекти конкурентного кластерного розвитку. Тим не менш, необхідно зауважити, що механізм формування транскордонних кластерних систем в Україні практично не досліджений, що викликає необхідність розробки даної тематики. Як зазначає академік В.М. Геєць, відсутні методологічні підходи до оцінки економічної ефективності кластерних утворень у різних галузях господарської діяльності, особливо для потенційного розвитку регіональних утворень як структурно цілісних і самобутніх територіально-адміністративних одиниць [4, с. 10].

Метою дослідження є обґрунтування економічних пріоритетів розвитку євро регіону «Нижній Дунай» в умовах розширення ЄС, шляхом створення транскордонних кластерних систем в умовах реалізації техніко-економічної парадигми нового технологічного укладу та необхідності квазіінтеграції підприємств, яка підвищить їх конкурентоспроможність на європейському ринку.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом в Україні суттєво зріс інтерес до дослідження процесів управління соціально-економічним розвитком прикордонних регіонів і територій. Це пов'язано, насамперед, з євроінтеграційними устремліннями нашої країни, практичним результатом яких є участь України в євро регіонах і Угода про асоціацію Україна – ЄС, а також постановкою на державному рівні питання про підвищення конкурентоспроможності української економіки на основі диференціації регіональної економічної політики. При цьому одним з найважливіших завдань є розробка науково-методичних основ і інструментарію регіональної політики підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів і територій у контексті євроінтеграції України. На даний час дуже актуальною є розробка концепцій стратегічного розвитку прикордонних регіонів України на основі мережевих форм промислової інтеграції.

Транскордонне співробітництво виступає провідним напрямком регіональної політики Європейського Союзу. Сьогодні цей механізм використовується не тільки всередині ЄС як один з аспектів політики згуртування, але і на зовнішніх кордонах в рамках Європейської політики сусідства, яка передбачає активізацію контактів між прикордонними регіонами ЄС та сусідніми країнами. В результаті найбільш масштабного розширення Європейського Союзу в травні 2004 р. і вступу до нього Румунії в 2007 р. Україна отримала спільний кордон з ЄС протяжністю 1432 км, що становить 24% всього державного кордону країни. Це відкриває нові перспективи взаємодії з європейськими сусідами на регіональному та локальному рівні в контексті реалізації євроінтеграційної стратегії України.

Якщо розглядати Євро регіони як форму транскордонного економічного співробітництва, що є дуже актуальним для Українського Придунав'я, то вони сприяють у зміцненні добросусідських відносин між державами і є своєрідним інструментом для інтеграції в європейські структури. Це особливо важливо для України і Молдови в зв'язку з просуванням кордонів Євросоюзу й вступом Румунії у Європейський Союз.

Світовий і вітчизняний досвід свідчить, що кластери забезпечують сприятливі умови для інноваційного розвитку, налагодження випуску конкурентоспроможності продукції, створення нових робочих місць. Тому сприяння формуванню і розвитку кластерів повинний стати наріжним каменем стратегії соціально-економічного розвитку Українського Придунав'я, а в перспективі Євросоюзу «Нижній Дунай». Євросоюз представляє собою територіально оформлене співробітництво декількох адміністративно-територіальних одиниць сусідніх держав, маючих загальні кордони. Населення прикордонних територій України, Румунії та Молдови, опинившись розділеними прикордонними стовпами, історично тяжить один до одного в силу спільності етнічних, економічних, географічних умов господарювання. Євросоюз «Нижній Дунай» повинен стати свого роду рецептором, завдяки котрому суміжні держави, як би «проростуть» своїми прикордонними територіями, зменшуючи тим самим напругу на кордоні, створивши особливий інвестиційний клімат, відкриває нові перспективи економічного розквітання та культурного співробітництва. Розташування Придунайського регіону на перетинанні важливих міжнародних шляхів з Європи в Азію сприяє розвитку потенціалу море-господарського та транспортного комплексу, який включає три морських торговельних порти (міста Рені, Ізмаїл, Усть-Дунайск), 2 судноремонтні заводи, Державну судноплавну компанію ВАТ «Українське Дунайське пароплавство», 4 залізничних станцій; локомотивне депо, ряд підприємств автомобільного транспорту, аеропорт «Ізмаїл». Висновками сегментації регіону є те, що створений навчальний та інформаційно-аналітичний кластер буде мати технічну базу, програму подальшого просування кластерних систем, навички і досвід в аналізі й упровадженні кластерів. Також довгостроковим результатом діяльності є передача методик упровадження кластерних систем за допомогою навчального й інформаційно-аналітичного кластера на територіях Євросоюзу «Нижній Дунай» (Україна, Румунія й Молдова).

Залучення іноземних інвестицій в економіку Придунав'я й створення рівноправних умов для вітчизняного капіталу сприяло б вирішенню наступних проблем:

1. Відновлення технологічної бази підприємств регіону, модернізація діючих і перепрофілювання виробництв, які простоюють.
2. Розвиток транспортних мереж, портів, і створення нових дохідних ліній.
3. Розширення й диверсифікованість експортного потенціалу й розвиток імпортозаміщуючих виробництв в окремих галузях.

Інвестиційна програма Євросоюзу «Нижній Дунай» передбачає:

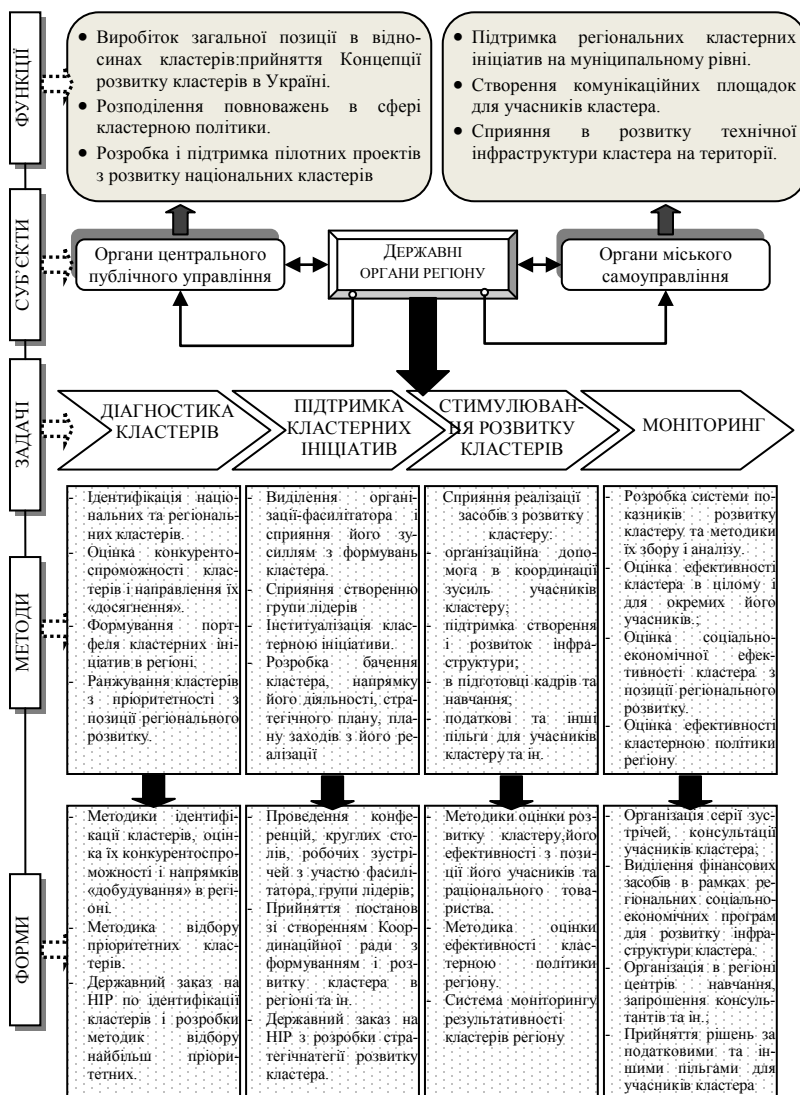
- розробку стратегій спільного розвитку міст і сіл регіону в рамках транскордонного співробітництва;
- поліпшення інвестиційного клімату (гармонізація законодавства, надання податкових пільг, зняття митних бар'єрів, легалізація доходів);
- створення підприємств із іноземним капіталом;
- створення бізнес-центрів та інформаційних центрів з питань транскордонного співробітництва;
- створення міжнародної Зони вільного підприємництва;
- організація Міжнародної універсальної біржі;
- розвиток транспорту та інфраструктури;
- проведення спільних маркетингових досліджень;

Інвестиційні регіональні програми повинні бути комплексними. В обмеженій єдності з націленістю на розвиток окремих галузей і малого бізнесу, програма повинна передбачати поліпшення стану доріг, телекомунікацій, що в більшості випадків визначає інвестиційну привабливість регіону для інвестицій. Програми повинні містити в собі розвиток соціальної інфраструктури з метою підвищення конкурентоспроможності населення на ринку праці.

Необхідно забезпечити розробку стратегії і програми підтримки впровадження кластерних об'єднань на території Українського Придунав'я. Транскордонне співробітництво стає визначальним фактором поглиблення європейської інтеграції в умовах, коли в політичному і науковому дискурсі трансформується зміст поняття «кордон» від «лінії розділу» до «фактору контакту», який «швидше вже не лінія, а функціональний простір», де стикаються «різні суспільства і колективи».

Кластерна стратегія транскордонної кооперації передбачає формування територіально локалізованих кластерних об'єднань прикордонних регіонів навколо іноземних компаній – інноваторів, мережеві агенти яких (виробники інноваційних продуктів і послуг, постачальники, об'єкти інфраструктури, науково – дослідні центри, ВНЗ) кооперуються на основі конкуренції і кооперації, генеруючи синергетичний ефект, взаємодоповнюючи один одного і посилюючи конкурентні переваги як самих компаній, так і кластера в цілому.

Світовий і вітчизняний досвід наочно свідчить, що кластери забезпечують сприятливі умови для інноваційного розвитку, налагодження випуску конкурентоспроможної продукції, створення нових робочих місць. Тому сприяння формуванню і розвитку транскордонних кластерів повинний стати основою стратегії соціально-економічного розвитку Єврорегіону «Нижній Дунай» (Рис.1).

Програма розвитку та зростання конкурентоспроможності кластерів на території євворегіону

Рис. 1. Елементи транскордонної кластерної стратегії євворегіону

Транскордонні кластери охоплюють суміжні прикордонні території сусідніх держав, до складу яких входять інституції та фірми, розміщені по обидва боки кордону. Тому транскордонні кластери можна визначити як групи незалежних компаній та асоційованих інституцій, які: географічно зосереджені у *транскордонному регіоні*; співпрацюють та конкурують; спеціалізуються у різних галузях, пов'язані спільними технологіями та навичками і взаємодоповнюють одна одну, що в кінцевому підсумку дає можливість отримання синергетичних та мережевих ефектів, дифузії знань та навиків [5, с. 108].

Як об'єктів стратегічного планування пропонується розглядати *транскордонні кластерні системи (ТКС)*, під якими розуміються територіально – локалізовані соціально – економічні системи, утворені групою незалежних економічних суб'єктів по обидві сторони кордону, організаціями органів виконавчої влади країн – акторів євро регіону та громадянського суспільства, стабільно взаємодіють один з одним шляхом обміну інформацією, послугами, людьми і капіталами і забезпечує більш високу ефективність у порівнянні з іншими, не системно організованими об'єктами. ТКС можуть стати центрами регіонального розвитку: залучення інвестицій, поширення інновацій, формування людського капіталу нової якості, культури ділових відносин, розвитку адекватних інститутів тощо, орієнтованих на вирішення завдань модернізації економіки країни в цілому.

Однією з сучасних концепцій підвищення конкурентоспроможності національної економіки є кластерна концепція, яка заснована на державному стимулюванні створення і розвитку кластерів в євро регіонах [6, с. 21]. Термін «*Transboundary cluster*» відображає той факт, що в умовах глобальної нестабільності, компанії конкурують не стільки за продуктивність, скільки з точки зору здатності до інновацій. А саме кластерні об'єднання підприємств адаптивні до сучасним інноваційним процесам. Транскордонний кластер розглядається як мережева організація територіально взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих підприємств розташованих по обидві сторони кордону (включаючи спеціалізованих постачальників, у тому числі послуг, а також виробників і покупців), об'єднаних навколо науково-інноваційного центру, яка пов'язана вертикальними зв'язками з місцевими органами влади з метою підвищення конкурентоспроможності підприємств, регіонів і національної економіки. Інтеграційні процеси в світі створюють передумови для формування міжнародних кластерів у транскордонних

держав з метою підвищення міжнародної конкурентоспроможності товаровиробників. Створення і функціонування транскордонного морського кластера в Чорноморському регіоні забезпечить активізацію економічного співробітництва країн цього регіону [7, с. 132]. Для України створення такого кластера полегшить інтеграцію її чорноморських портів у сучасну регіональну логістичну мережу, а вітчизняних підприємств – у існуючі міжнародні виробничі ланцюги, посилюючи рівень активності бізнесу, його інноваційність та конкурентоспроможність. Незважаючи на визначну роль ініціативи з боку суб'єктів господарювання, без державної підтримки створення транскордонного морського кластера в Причорномор'ї неможливе. Тому на даному етапі впровадження кластерної моделі транскордонної співпраці необхідною є розробка організаційно-правового механізму функціонування транскордонних морських кластерів, а також в подальшому має бути розроблена методика для кількісної оцінки ефективності транскордонної взаємодії в рамках морського кластера. В умовах сучасних глобалізаційних процесів транскордонний регіон, використовуючи стійкі конкурентні переваги, виступає як самостійний учасник конкурентних відносин на національному та світовому рівнях задля забезпечення збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку. Зі збільшенням ролі інформаційної економіки, її окремих складових, розвивається і посилюється інформаційна асиметрія між різними регіонами і країнами, що не дозволяє в повному обсязі використовувати переваги «гібридної» квазіінтеграції. Транскордонна кластерна система – це форма мережевої взаємодії спеціалізованих підприємств євро регіону, інтегрованих по обидві сторони кордону, вищих навчальних та науково-дослідних закладів, що випускають конкурентоспроможну продукцію, що відповідає вимогам нового технологічного укладу. Мережеві кластери є агентами технологічних змін, оскільки об'єднують організації з проведення науково-дослідних робіт, а також їх комерціалізації і впровадженню у виробництво в рамках одного кластера. Кластери в приморських регіонах світу можна класифікувати за масштабом діяльності, сферою спеціалізації, ініціаторами створення. Проведені дослідження довели доцільність застосування кластерної моделі розвитку морегосподарського комплексу приморських регіонів України, які мають ряд важливих конкурентних переваг для зайняття своєї ніші на світовому ринку, а саме: диверсифікований базовий морегосподарський потенціал, сприятливе географічне розташування, багатий природно-ресурсний потенціал,

потужний експортний потенціал, потужний науковий потенціал, висококваліфіковані кадри [8, с. 29]. Національна кластерна політика країн Чорноморського регіону спрямована на розвиток регіональних інноваційних кластерів, як центрів підвищення інноваційного розвитку та конкурентоспроможності інститутів регіону. Формування і розвиток організованих міжнародних кластерів лежить в основі реалізації паневропейських програм з транскордонної і транснаціональної співпраці окремих єврорегіонів. На особливу увагу заслуговує можливість формування транскордонних кластерів в Одеському регіоні на кордонах з Молдовою та Румунією у єврорегіоні «Нижній Дунай». Найбільш перспективним є формування в єврорегіоні «Нижній Дунай» морського, туристичного, винного кластерів, за участю підприємців Придунав'я, Румунії та Молдови. Таким чином, слід звернути увагу на підвищення економічної ефективності діяльності транскордонних об'єднань, зокрема єврорегіонів, в напрямку використання кластерних ініціатив як успішних координуючих структур. На нашу думку, доцільним є використання європейського досвіду в підвищенні конкурентоспроможності прикордонних регіонів України за рахунок транскордонних кластерів. Це дозволить зміцнити інституційну спроможність єврорегіонів, допоможе організувати навчання і підготовку висококваліфікованих кадрів в області транскордонного співробітництва, і в кінцевому підсумку дасть можливість отримати мережеві та синергетичні ефекти в економічній сфері за участю прикордонних регіонів України.

Висновки. По-перше, учасники транскордонного кластера отримують значні вигоди в плані скорочення витрат за рахунок синергетичного ефекту, підвищувальної ефективності їх діяльності і що підсилює конкурентні позиції продукції на світовому ринку. Але головне – це адаптивність до інновацій і підвищення конкурентоспроможності економіки прикордонних регіонів. По-друге, формування транскордонних кластерів сприятиме підвищенню конкурентоспроможності економіки єврорегіону «Нижній Дунай» за рахунок розвитку підприємництва та забезпечення зайнятості; організації нових бізнесів в рамках кластерів, а також завдяки реалізації співробітництва у сфері науки та освіти. Міжнародні кластери забезпечать зростання експорту в наших країнах за допомогою реалізації спільних програм маркетингу і збуту інноваційних продуктів в третіх країнах; активізують інноваційно-інвестиційну діяльність в результаті спільних інвестиційних проектів кластерів в рамках державно-приватного партнерства, залучення іноземних інвестицій;

активізують ділову активність в Придунав'ї допомогою реалізації програм транскордонного співробітництва кластерів. По-третє, участь в євро регіонах дозволяє більш оперативно вирішувати прикордонні проблеми на місцевому рівні, створювати гнучкі господарські структури. Використання кластерної моделі в транскордонному співробітництві дозволяє підвищити конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість транскордонних регіонів, які, як правило, територіально віддалені від центрів ділової активності і характеризуються значним ступенем депресивності. По-четверте, транскордонний кластер об'єднує в єдиний інтегрований виробничий комплекс компанії кількох держав навколо фірми – інноватора, яка генерує сучасні технології, нові знання, інформацію, капітал, інфраструктуру. Формування кластера забезпечує впровадження венчурних проєктів на основі прогнозування попиту на інноваційні продукти, трансферт нових технологій, реалізація яких підвищує рівень економічної безпеки, дає соціальний ефект. На наш погляд, необхідно розробити стратегію підвищення конкурентоспроможності економіки євро регіонів за участю України на основі формування та розвитку інноваційних кластерних структур. Сьогодні, необхідна розробка та реалізація транскордонної стратегії розвитку євро регіонів з урахуванням європейського досвіду трансрегіонального стратегування, об'єктом якого є сталий соціально-економічний розвиток євро регіональної системи в єдності її людського, природно-ресурсного та виробничого потенціалів та інституційного середовища. Для формування цілісної, ефективної політики розвитку транскордонного співробітництва з активною участю периферійних регіонів України необхідно розробити теоретико-методологічні основи квазіінтеграції суб'єктів підприємництва в рамках євро регіонів та обґрунтувати нові форми і механізми її поглиблення в світлі концепції мережесистемних кластерних систем.

Список використаних джерел

1. Декларація щодо регіоналізму в Європі Declaration concerning regionalism in Europe / Assembly of European Regions. – Strasbourg: Secretariat General Immeuble Europe, 1996. – 10 p.
2. Маршалл А. Принципы экономической науки : в 3-х т. / А. Маршалл ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1993. – Т. 1: – 416 с.
3. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер; пер. с англ. под ред. В. Д. Щетинника. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.

4. Гесць В. Кластери і мережеві структури в економіці – тема досить цікава, але на сьогодні ще до кінця не вивчена / В. Гесць // Економіст. – 2008. – №10. – С. 10-11.
5. Мікула Н. М. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. М. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
6. Мікула Н. Розвиток нових форм транскордонного співробітництва / Н. Мікула, Є. Матвеев // Економіст. – 2011. – №5. – С. 20-23.
7. Мікула Н. А. Стратегія формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів / Н. А. Мікула // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів : зб. наук. праць. Вип. 3(71) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; Редкол.: Відп. ред. Є.І. Бойко. – Львів, 2008. – С. 129-141.
8. Войнаренко М. П. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М. П. Войнаренко // Економіст. – 2008. – №10. – С. 27-30.

Коваленко С. І. Приоритеты развития еврорегиона «Нижний Дунай»: кластерные инициативы.

Систематизированы теоретические положения и методологические подходы к формированию производственных кластеров в рамках региональной промышленной политики Украинского Приднубья. Исследована сущность и внутренние взаимосвязи трансграничного кластера как фактора роста конкурентоспособности еврорегиона «Нижний Дунай» в условиях усиления интеграционных процессов и необходимости повышения роли периферийных регионов в рамках трансграничного сотрудничества. Определены стратегические приоритеты пространственного развития новых форм трансграничной кооперации в контексте региональной политики Евросоюза.

Ключевые слова: еврорегион, интеграция, предпринимательские сети, трансграничный рынок, кластер, трансграничные кластерные системы, конкурентоспособность.

Kovalenko S. I. Development priorities of the Euroregion «Lower Danube»: cluster initiatives.

Systematized theoretical positions and methodological approaches to the formation of industrial clusters in the regional industrial policy of Ukrainian Danube. The essence of cross-border and internal relationships of the cluster as a factor increasing the competitiveness of the Euroregion «Lower Danube» in a strengthening of the integration process and the need to enhance the role of peripheral regions in the framework of cross-border cooperation. The identified strategic priorities of the spatial development of new forms of cross-border cooperation in the context of the regional policy of the European Union.

Keywords: Euroregion, integration, business networks, cross-border market, cluster, cross-border cluster systems, competitiveness.